Marco Pallis

RUHA TESZI AZ EMBERT?

Az emberi öltözék fontossága[*]

„Ha nem tiszteljük házunkat,
leomlik, és maga alá temet."
Görög közmondás

Egy levélváltás során a megboldogult Ananda K. Coomaraswamy és e sorok írója között a háború alatt a hagyományos öltözék kérdésére s annak elhanyagolására terelődött a szó. Olyan téma volt ez, amely sokszor foglalkoztatott a Himálaja határvidékein tett utazásaim során. Mindketten egyetértettünk abban, hogy ennek a kérdésnek kiemelt jelentősége van korunkban, olyan próbakő, amelynek segítségével sok egyéb dolog is megítélhető. Coomaraswamy professzor (akit a továbbiakban csupán nevének kezdőbetűivel – A. K. C. – fogok jelölni) beszámolt nekem arról, hogy a geológiai témájú írásokat leszámítva legkorábbi publikációja éppen a ruházat kérdésével foglalkozott. Ez a mű a *Borrowed Plumes* (Kölcsönvett tollak)[1] címet viselte, és szerzője felháborodása ihlette egy megalázó esemény hatására, aminek Ceylon egyik félreeső területén volt a szemtanúja. Javasolta továbbá, hogy egy napon majd foglalkozzak én is e témával részletesebben. A lehetőség erre akkor jött el, amikor megkértek, hogy vegyek részt a tudósok e fejedelmének hetvenedik születésnapját megünneplendő, nagyszabású konferencián, akinek ritka éleslátása az élet tradicionális fogalmának bajnokává és magyarázójává avatta őt, nem csupán Indiában, hanem szerte a világon. Annyi maradt hát számomra, hogy választott tárgyam kifejtésében elfogadjam azt az igen jellegzetesen indiai, dialektikus módszert, amivel A. K. C. maga ismertetett meg késői munkáiban: a szóban forgó kérdést először a legintellektuálisabb szempontból kell bemutatni, összefüggésbe hozva az egyetemes princípiumokkal, ezután pedig a dedukció segítségével lehetségessé válik, hogy kimutassuk a fejleményeket,

[*] *Do Clothes Make the Man? The Significance of Human Attire*. Az angol *attire* magyar nyelvre egyaránt fordítható 'viseletként', 'öltözetként' és 'öltözékként'. A 'viselet' az eredeti alcím fordításakor nem lenne jól hangzó. A fordító *'öltözék'* megoldását azért is elfogadtuk, mert a „felékesítés" jelentésárnyalat tudatában jól kifejezi Marco Pallis (Thubden Tendzin) öltözködéssel kapcsolatos alapfelfogását. A tanulmány a szerző eredetileg 1961-ben megjelent *The Way and the Mountain* (Az út és a hegy) című könyvének VII. fejezetét képezi. Az itteni fordítás és közlés alapját a Radical Essentials (Penang, Malaysia) 2004-es, alcímekkel kiegészített, pamfletkénti kiadása képezte, amit összevetettünk a *The Way and the Mountain* 2008-as, World Wisdom Books (Bloomington, Indiana) általi kiadásával. *(A szerk.)*

[1] Kandy, 1905, Industrial School.

amelyekhez az iménti princípiumok különböző lehetőségeknek megfelelően magukat kölcsön adták, míg alkalmazásuk végül kiterjeszthető az emberi cselekvés területeire, mégpedig éppen olyan mértékben, amennyire szükséges. Ebben a mostani írásomban mindvégig a hindú és az iszlám hagyományok forrásműveihez fordulok, mivel az indiai színtér e kettő között oszlik meg. A hivatkozások elsődlegesen arra szolgálnak, hogy garantálják a hitelességet a hagyomány tekintetében, szemben a szerző részéről alkotott, csupán emberi, személyes és egyéni véleményalkotás megnyilvánulásaival.

EMBERRÉ LENNI AZ ÖLTÖZKÖDÉSEN KERESZTÜL

A kérdés, hogy egy ember miféle ruhákat visel vagy nem visel, mint minden ehhez hasonló felvetés, alapvetően a *szvadharma* függvénye, egy törvény vagy magatartási norma alkalmazása, amely valamennyi létező számára lényegi, létezése saját, megkülönböztető jellege *(szvabháva)* alapján. E normához alkalmazkodva az ember azzá válik, ami, így ébredve rá lehetőségei teljes körére. Amennyiben viszont ellenszegül, az önellentmondás mértékét fogadja el, és ennek megfelelően szétesik a személyisége.

A néhai Sir John Woodroffe *Bharata Shakti* (Bharata-erő. Esszék és ünnepi beszédek az indiai kultúráról)[2] című művében – e munkát minden indiainak olvasnia kellene, de legalábbis az ifjaknak – George Tyrrellt idézi, aki egyszer azt írta: „kezdem azt hinni, hogy az egyetlen valódi bűn az öngyilkosság, vagyis hogy *nem vagyunk önmagunk*." A szerző valószínűleg pusztán egyéni feltételekben gondolkodott, mindazonáltal állítása egyetemes érvényű doktrínák visszhangját is magában foglalja – melyekből az egyéni szint minden relatív érvényessége is származik –, mégpedig azt, hogy a végső és egyedüli bűn, hogy *nem vagyunk Önmagunk*, ez pedig azzal kapcsolatos tudatlanság *(avidjá)*, hogy *Mi az ember*, hiedelem, hogy valami *más*, mint Önmaga. Valóban, elfogadva ezt, egyénenként és mindannyian, naponta, sőt óránként ön-gyilkosságot követünk el, és soha nem vetünk véget ennek, megfizetve közben az árát is, míg el nem jön az idő, mikor végül *visszaemlékezünk önmagunkra*, s így „azzá válunk, amik vagyunk."

Tyrrell nyomán az „öngyilkosság" szót általánosabb és kedvezőtlen értelmében használtuk, az ön-pusztítás szélsőségét jelölve. Azonban egy másik értelme is lehetséges, amely távol esik a szemrehányó kifejezéstől: az önkéntes ön-feláldozásra utalunk, melyet az Eckhart mestertől származó kifejezés magában foglal: *„a léleknek halálra kell szánnia magát"*, vagyis, amely a buddhista *„attam-dzsahó"* (önmagam semmivé tétele). Ez utóbbi másrészről összefügg a *„bhavit' attó"*-val (ön-létrehozó-kialakítás). E teljes doktrína és jelen művünk alapvető állítása arra a princípiumra épül, amely szerint *„kettősség lakozik őbenne, aki egyszerre Szeretet és Halál, így hát, ahogyan azt minden hagyomány kivétel nélkül megerősíti, kettősség lakozik bennünk is, noha nem kettő belőle és kettő belőlünk, sem pedig egy belőle és egy belőlünk, hanem egy mindkettőből. Mostani állapotunkban, az első kezdet és a végső vég között állva, önmagunk ellenére is megosztottak vagyunk, a lényeg elkülönül a természettől, s ezért őt is hasonlóan elkülönítve látjuk önmagától és mitőlünk is."*

Az iménti idézet A. K. C. kétágú művéből a *Hinduizmus és buddhizmus*ból[3] származik. A teológiával és az autológiával foglalkozó fejezet erősen ajánlott mindannyiunk számára, akik szeretnénk megérteni a *„duo sunt in homine"*[4] egyetemes alaptételét. Aki megjátssza magát,

[2] Madrasz, 1921, Ganesh.

annak azt mondjuk, hogy „légy önmagad". Valójában csupán érzéki önmagunk *(nafsz)* vagy a lélek az, amelyik képes megtéveszteni magát, az Önvaló csalhatatlan, ezért az előbbi számára a végső öngyilkosság alapvető jelentőségű. A külső és a belső ember közül csak az utóbbi az ember, Isten képmásaként, a külső puszta „árnyéka", „hordozója", „lakhelye" vagy „öltözete" a belsőnek, ahogyan a világ is az Úr „öltözéke".[5]

LEHETŐSÉGEK ÉS KORLÁTOK

Azt mondják, az Istennel való összhangnak *(iszlám)* három szintje létezik: először is mindenki *muszlim*, attól a ténytől, hogy egyáltalán létezik, mivel bárhogy is cselekszik, egyetlenegy hajszálat sem képes kimozdítani az Isteni Akarat hatásköréből, amelyet létezése mintaképeként helyeztek elé. Másodszor addig *muszlim*, ameddig felismeri függőségének állapotát, és ennek megfelelően is cselekszik. E szintet ahhoz a hagyományhoz történő tudatos ragaszkodás képviseli, amelyiktől képes elsajátítani, hogy kicsoda is ő, valamint megtanulni az önmegvalósítás módozatait. Harmadszor a tökéletes összhang elérésével *muszlim*, abban az értelemben, hogy ettől fogva igazi Önvalójával identikus, túllépve az elszakadás állapotának valamennyi félelmén. A hindú beszédmód szerint ugyanezt a tanítást az alábbiak szerint lehet kifejezni: minden létező *jógi* bármely olyan létállapotban, amely az Önvalótól eltekintve tiszta lehetetlenség, még az illúzió értelmében is. A létező *jógi* – ha csak udvariasságból is hívjuk így –, ameddig megfelelő tanítások mentén küzd *(szádhana)* azért, hogy Ön-egységét megvalósítsa. Ugyanezen létező pedig akkor *Jógi*, ha ezt az egységet immár valóságossá tette. Ezért az élet egyetlen mozzanata sem esik a *jóga* határain kívülre.

Ami az ember egyénként, az az, amit birtokol, pozitív jelleggel a benső lehetőségei, negatív szempontból pedig a korlátjai. A kettő együtt, ezek kölcsönös összjátéka hozza létre az egyén *szvabhává*ját és azokat a tényezőket, amelyek egyedi módon képesítik *(ádhikári)* arra, hogy a Kozmikus „Játék" *(lílá)* adott részét betöltse, amelynek szerepére az Isteni Elrendelő őt „kiválasztotta". Sem a lehetőségek, sem pedig a korlátok nem a maga választásai, ahogyan az sem, hogy elfogadja őket, válogat közülük vagy elkerüli azokat. Az akarat relatív szabadsága, melyet számára kijelölt határok között élvez, csupán annak a határtalan és feltétlen szabadságnak egyéni módra fordítása, amelyet a Princípium egyetemesen élvez. Az egyéni felelősség ezért kizárólag a kijelölt rész eljátszására érvényes, ami azonban előfeltételez valamiféle lehetőséget arra, hogy az egyén teljesítményét a mintaképéhez hasonlítsuk, ahogy az a drámaíró tudatában fennáll. Ám, hogy ehhez az alapvető hasonlósághoz jussunk, minden ítélethozatalt vaktában kell lefolytatni. Az ehhez szükséges információk egyetlen érvényes forrása kizárólag maga a drámaíró, így hát átadásuk jóindulatának vagy „kegyének" elfogadását foglalja magában, a szükséges tudás átadásával együtt,

[3] [Az előző oldalhoz] New York, 1943, Philosophical Library. Magyarul: Budapest, 1989, Európa Könyvkiadó. Ford. Török Zoltán. Az idézett rész e fordítás szerint: *„Mert amiképpen ketten vannak őbenne, aki a Szerelem és a Halál, ugyanígy, amint azt az összes hagyomány egyhangúan tanúsítja, két lény lakik mibennünk is; nem mintha kettő lenne őbelőle és kettő belőlünk, vagy akár, mintha őbelőle is lenne egy és belőlünk is, hanem a kettő egy. Ott, ahol most vagyunk, a legelső kezdet és a legvégső vég között, meghasonlásban vagyunk önmagunkkal, és ezért úgy látjuk, mintha ő is meghasonlott volna önmagával és el volna választva mitőlünk."* 26. o. *(A ford.)*

[4] [Az előző oldalhoz] Kettő(sség) honol az emberben. *(A ford.)*

[5] Vö. *Ísá-upanisad* 1. És Alexandriai Philón: *Mózes élete*. II. könyv, 135.

közvetlen módon vagy valamilyen közvetítőn keresztül. Más szavakkal „a kinyilatkoztatás aktusát" vonja maga után. A feladat gyakorlati megoldása a hagyomány által feltárt minta hűséges utánzása révén azt feltételezi, hogy a már adott eszközöket használjuk, és sohasem hozunk létre újakat. Továbbá, ha az esetleges hasznosságban eljuthatunk addig, hogy mesterséges kellékekkel növeljük természetes eszközeink hatósugarát, valamiféleképpen ezeket is úgy szükséges kezelni, mint az egyéniség kiegészítő tulajdonságait *(upadhi)*. Bármiféle felszerelésre vagy „díszítményre" (e két szó elsődleges jelentése megegyezik)[6] is van szükség, olyan jellemzőé vagy minőségé kell, hogy legyen, mely összhangban van a szóban forgó általános céllal, amely maga a realizáció, annak először egyéni, majd minden lehetséges szintjén.

Az öltözködés általi megjelenés

A sok dolog közül, melyeket az ember földi hivatásának gyakorlása során használatba vesz, valószínűleg az általa viselt ruhák kapcsolódnak legközvetlenebbül a személyiségéhez. Nyilvánvalóan hasznossági megfontolások vannak hatással az öltözékek kialakítására, amilyen például az éghajlat, a nem, a foglalkozás és a társadalmi helyzet. Ez magától értetődőnek vehető. Minket most elsősorban bármely hasznosság kiegészítő jellege foglalkoztat, vagyis annak a jelentősége, hogy honnan származik az öltözködés hatalma ahhoz, hogy az emberi élet egységesítő vagy felbomlasztó tényezője legyen. A tényleges elemek közül, melyek egy öltözet meghatározott formáját létrehozzák, a legfontosabbak az alak vagy „szabás", az anyag, a szín és a díszítő jellemzők. Ez utóbbiak közé tartoznak a rögzítők és sujtások válfajai is.

Elsőként meg kell jegyeznünk, hogy valamennyi öltözék nagymértékben megváltoztatja a személy megjelenését. E látható változás még az arckifejezésére is kiterjed. Könnyen belátjuk, ha ugyanazt az egyént két meglehetősen különböző stílusú öltözéket viselve vesszük szemügyre. Noha tudjuk, hogy az ember a ruha alatt ugyanaz, mégis, a benyomás, amelyet a szemlélőre tesz, határozottan különböző. Nyilvánvaló ezért, hogy itt egy kozmikus folyamat reprodukciójával van dolgunk, amelyet a ruházat tesz egy ön-azonos létezőre megjelenések változatosságában. Ezen állítás szerint a „ruha" fogalmát megfelelően társíthatjuk minden megjelenéshez, amely a Való tiszta mezítelensége fölé helyeződik, kiterjesztve a megnyilvánulás összes különféle rendjére, amelyeket az „Allah arcát elfátyolozó hétezer lepel" külön-külön vagy együttesen magában foglal. E messzire ható analógiát tekintetbe véve aligha meglepő, hogy az öltözék egyéni szinten is rendelkezik azzal az erővel, hogy eltakarjon (vagy felfedjen).[7]

Egy emberi lény számára a ruhaválasztás, a részére ténylegesen hozzáférhető források határain belül, különösen három dolog tekintetében jelentős: először is megmutatja, mit tekint összeegyeztethetőnek az adott személy a normális emberi állapottal, az emberi méltósággal. Másodszor jelzi azt is, hogy milyennek szereti elképzelni magát, s miféle jellemzőket kíván

[6] Az eredetiben *equipment* és *ornament*. *(A ford.)* [Megegyező „elsődleges jelentésükkel" Pallis itt az *upadhi*ra céloz, amelynek értelme járulék, sajátosság, attribútum, támasz, „kiegészítő tulajdonság". *(A szerk.)*]

[7] A ruhaváltás és a valamivé válás *(bháva)* fogalma elválaszthatatlan egymástól: a Lét *(bhúti)* kizárólag csupasz lehet, létrehozva a megnyilvánulás princípiumát és önmagát a megnyilvánulatlanban tartva. Végül ide tartozik a „testünktől (vagy öltözetünktől) történő megszabadulás" egész feladata is. Ez magában foglal mindent, ami hozzájárul a külső én szerkezetéhez, „ami nem az én Önmagam".

megnyilvánítani. Harmadszor választását befolyásolni fogja az a vélemény, amit szeretne, hogy felebarátai kialakítsanak róla. E társadalmi megfontolás és az önmegbecsülés tényezői oly szorosan összefüggnek, hogy folyamatos kölcsönhatásban állnak egymással.

Az egyén annak a szerepnek megfelelően öltözködik, amelyet a világban el kell játszania. Szerepe természetének helyes vagy helytelen megragadása ezért alapvető jelentőségű az egész kérdésben. A „szerephez öltözés" általában vett szófordulata így lenyűgözően kifejező. Nem is lehetne jobb ábrázolását adni annak, ahogy a ruha hat az értelemre, mint a szín-játszás kis világát, a színházat. Mindennapos dolog a színházi előadásban, hogy attól a pillanattól kezdve, hogy a színész „magára ölti jelmezét" és a megfelelő „sminket", a továbbiakban egy másik személynek érzi magát, annyira, hogy a hangja és mozdulatai csaknem ösztönösen kezdik kibocsátani az általa megtestesített új karakter (egyéniség) légkörét *(rasza)*. Ugyanaz a személy királyi palástot és koronát viselve fenséges léptekkel rója a színpadot, majd koldus rongyaira vált, s nyüszíteni, hajlongani kezd. Egy fehér paróka elegendő ahhoz, hogy lágy és reszketeg jelleget kölcsönözzön hangjának, majd kardot ragad, és ugyanaz a hang immár ellentmondást nem tűrő parancsokat harsog. Való igaz, ha a „megszemélyesítés" teljessé válik, akkor a színész csaknem azzá a *másik* emberré lesz, akinek ruháit kölcsönvette, így „elfeledi, kicsoda is ő maga valójában", s csupán később, amikor „megjön a józan esze", ébred rá a közmondás igazságára, hogy végeredményben „nem a ruha teszi az embert".

Az öltözködés politikája

Srí Rámakrisna Paramahansza az alábbi, igen szellemes mondással üdvözölte a ruha e hatalmát, amellyel képes megformálni egy személyt: *„Az ember természete minden egyes* upadhi*val megváltozik. Ha feketecsíkos muszlinselymet visel, természetesen szöknek az ajkára Nidhu Babu szerelmes versei, elkezd kártyázni és pálcát lóbálva sétára indul. Amikor angol csizmát visel, ha vékony testalkatú is, rögtön fütyörészni kezd, és amikor egy lépcsősort kell megmásznia,* szahibként *ugrándozik egyik fokról a másikra."*

A bölcs e tanúbizonysága összehasonlítható egy másik, igen távoli bizonyítékkal. Amikor különböző politikai zsarnokságokról tanulunk, melyek a legutóbbi évszázadok során szándékoltan fogtak a tradicionális rend aláásásához, hogy a modern Nyugat „humanizmusával" helyettesítsék, szemünkbe tűnhet közöttük az az igazán figyelemre méltó egyhangúság, ahogy egyszerre akadályozzák a nemzeti viseleteket, s ugyanakkor felszámolják a szellemi tekintélyt, abban az értelemben, ahogyan a saját hagyományukban kialakult. E diktátorok nem voltak ostobák, legalábbis evilági értelemben, s amennyiben elfogadták elméjükben a két dolog összekapcsolását, s támadásuk elsődleges célpontjává tették más, látszólag sürgetőbb ügyek elhanyagolásának árán is, az azért lehet, mert mindkét esetben ösztönösen érezték, hogy valami teljességgel összeegyeztethetetlen jelenlét nyilvánul meg bennük azzal az antitradicionális mozgalommal szemben, amelyet megindítani kívántak. Helyesen sejtették, hogy az öltözék magával vont egy szimbolikus részesedést *(bhakti)* abból a „más-világi" befolyásból, amelyet a szellemi tekintély hívott elő, és amely a doktrína területén részesült kimondottabb képviseletben.

I. Péter orosz cár lehetett az első, aki észrevette, mennyire fontos a ruházat kérdése, s elhatározta, hogy országának „Nyugat felé kell fordulnia" politikailag és kulturálisan is. Szívügyévé vált, hogy a kormányzati körök tagjait arra kényszerítse, ad-

ják fel moszkvai öltözetüket a nyugat-európai kabát és bricsesz kedvéért, miközben komolyan beavatkozott az ortodox egyházszervezetbe, hogy porosz és angol protestáns egyházak mintájára állami ellenőrzés alá helyezze. Ehhez hasonlóan Japánban 1864 után az egyik legkorábbi „reform", melyet a modernizáció melletti párt vezetett be, a hagyományos udvari viselet lecserélését jelentette a csúnya császárkabátokra, amelyek akkoriban Berlinben éppen divatosak voltak, és amelyektől a japán tisztségviselők roppant groteszkül festettek. Ez a lépés ugyanakkor a buddhista intézmények helytelenítésével is párosult, habár az ezeket érintő kormányzati tettek nem öltöttek szélsőséges jelleget. Európa és Ázsia sok más országában bíztak a fenti példák kényszerítő erejében. A hivatali osztályok átvették a nyugati öltözékeket és szokásokat, a lakosság többségére pedig ráhagyták, hogy idővel szintén kövessék ezt a hozzáállást. A tanítás, amelyben a nyugati iskolákban és egyetemeken részesültek, csak tovább erősítette mindezt.

„(…) a legutóbbi évszázadok során szándékoltan fogtak a tradicionális rend aláásásához, hogy a modern Nyugat »humanizmusával« helyettesítsék (…). Helyesen sejtették, hogy az öltözék [korábban] magával vont egy szimbolikus részesedést abból a »más-világi« befolyásból, amelyet a szellemi tekintély hívott elő, és amely a doktrína területén részesült kimondottabb képviseletben."

Tipikus eset azonban a Kemal Atatürk vezette forradalom Törökországban, amely megkülönböztető jellegét egyként köszönheti messzeható sajátosságának, annak a sebességnek, amellyel a tervezett változásokat megvalósította, valamint utánzói számának a szomszédos országokban. Ebben az esetben egy katonai diktátorral van dolgunk, aki a populáris lelkesültség hullámának csúcsán beleszületett a hatalomba, egy *dzsihád* vezetőjeként, amelynek során zsenialitása (ahogyan később bebizonyosodott, hamisan) a *gází* (a hit bajnoka) címet szerezte meg számára, és aki rögtön azután, hogy leszámolt külhoni ellenségeivel, hatalmát az iszlám hagyomány ellen fordította. Mintha csak valami ósdi kacat volna, félresöpörte a *kalifátus*t, s könyörtelenül saját zsákmányává tette az ősi vallás által örökül hagyott adományokat, mígnem az új törvényhozásnak megfelelően közönséges csavargóknak tekintették a szemlélődő életre felesküdött derviseket. Kemal legkorábbi rendelkezései közé tartozott az is, hogy betiltotta a török nemzeti öltözéket, nem csupán hivatali körökben, hanem az egész országban, s helyébe az európai gyárak hitvány készruháit állította. Néhány ezer *mullah*, aki szembe mert vele szállni, az *arak*-ivó és istentelen *„gází"* által kijelölt hóhérok kezétől hullott el, a mártíromságot kiérdemelve. Közben a muszlim világ többi részéből alig lehetett bármiféle tiltakozást hallani. Indiában, ahol a *kalifátus* védelme érdekében szerveződött mozgalom nagy politikai szolgálatot tett Kemálnak a kezdeti időkben, csak a vörös ottomán *fez* él már tovább – a török ügy sok szimpatizánsa által magáévá téve (noha országából száműzték) –, mint azon ellentmondások meglehetősen szánalmas emlékeztetője, amelyekhez az emberi hűség időnként vezet.

Az öltözködés eredete és szimbolizmusa

Itt az ideje feltenni a kérdést, hogy alapvetően mi határozza meg az öltözködés alkalmasságát vagy bármely más formáját, és elsődlegesen mi késztette az embert arra, hogy egyáltalán elsajátítsa a ruhaviselés szokását? Nyilvánvaló, hogy ilyen döbbenetes változásnak valamilyen mély-

séges módosulással kell összhangban állnia az emberiség életmódja egészének tekintetében. A szóban forgó princípium feltárásához emlékeznünk kell arra, hogy a megnyilvánulás minden lehetősége – amilyen például az öltözködés – a Megnyilvánulatlan megfelelő lehetőségében gyökerezik, amelyben mint a maga örök okában áll fenn, és amely Megnyilvánulatlannak ő maga csupán a külső megerősítése. Metafizikai értelemben a Lét megerősített Nemlét, a Szó csak a Csend kiejtése, s ehhez hasonlóan az öltözék „feltalálásával" a Mezítelenség igazolódik. Az Öltözködés princípiuma tehát a Mezítelenségben lakozik. A doktrína eme alapvető aspektusának megvilágítása érdekében nem tehetünk egyebet, mint hogy a Kozmológiai Mítoszra hivatkozunk, amely Ábrahám *(Szejjiduna Ibráhím)* nemzetségének három leágazásában ismerhető meg. A bibliai történet szerint Ádám és Éva, vagyis az aranykor *(szatja-juga)* primordiális emberisége az Édenkertben élt, melynek közepén az Élet Fája, vagyis a Világtengely *(Méru-danda)* emelkedett. A Tengely, amely makrokozmikusan az Égi Nap *(áditja)* sugarában testesül meg, mikrokozmikusan pedig az Intellektusban *(buddhi)*, az emberi létezés középpontját birtokolja. A tudás és a cselekvés minden egyéb képessége hierarchikusan csoportosul az Intellektus köré, mint az utóbbi segítői és eszközei, melyek mindegyike a számára kijelölt feladathoz tartja magát saját normája *(dharma)* szerint. A belső összhangnak ezt az állapotát kifelé azok a békés kapcsolatok tükrözik, amelyek az Ember és a körülötte lévő valamennyi teremtmény – állatok, növények és a többi – között állt fenn. Ádám mindennap bizalmas beszélgetést folytatott Istennel, vagyis az egyéni önvaló mindig közvetlenül fogadta be az Egyetemes Önvalóból áradó hatást, „egyhegyű" *(ékágrja)* koncentrációként, amelynek során e spontán tett nem igényelt semmiféle segédeszközt. Ilyen kép született a normális emberiségről, vagyis a Primordiális Állapotról, ahogy a taoista tanítás nevezi, amely összefügg a „gyermekiség" *(bálja)* állapotával a hindú, avagy a „szegénységgel" *(faqr)* az iszlám tanításban. Ez utóbbi fogalom arra a tényre utal, hogy a létező Önmagában történő elmerülése független valamennyi versengő érdektől, melyeket itt a „gazdagság" jelképez, s eme állapotra a „mezítelenség" sem lett volna helytelen elnevezés.

A bibliai történet az emberi normalitás állapotának elvesztésével folytatódik, elbeszélve, hogyan rontotta meg Évát a Kígyó (a *tamaszi* vagy sötét hajlam megtestesülése), aki azután rábírta férjét, hogy ízleljék meg a Jó és Rossz tudása fájának tiltott gyümölcsét, s e lépés végzetes eredménnyel járt. Az eredeti egység látomása így a *dualizmus*nak nyitott utat, az önvaló és az Önvaló közötti szakadásnak, amelyben a keresztény teológia „eredendő bűne" nyilvánult meg, és ez magában foglalja minden szembenállás magvát, amely „önmagam" és „mások" között feszül. Ezután következik az a részlet, amely állításunk szempontjából most a leginkább fontos: a kettéosztó gyümölcs elfogyasztásának legelső hatása az volt, hogy Ádám és Éva „szégyent" érzett saját meztelensége miatt, feszélyezettséget, amelynek hatására testüket fügefalevéllel takarták el, így készítve el az emberi öltözék legkorábbi változatát.[8]

[8] Ádám „szégyenével" összefüggésben a philóni zsidó hagyományértelmezés (Philón, IA 11. 55 f.) az alábbi, meglepően egybehangzó bizonyítékot nyújtja: *„A tudat, amely nem öltözik sem bűnbe, sem pedig erénybe* (vagyis nem szakított gyümölcsöt a jó és rossz tudásának fájáról), *hanem mindkettőtől teljesen mentes, olyan csupasz, mint egy újszülött* (= bálja) *lelke."* Érdemes megjegyezni azt is, hogy a júdaizmusban a főpap *meztelenül* lép a szentek szentjébe: *„a legnemesebb forma, ha lecsupaszítjuk magunkat és meztelenné válunk"*; a „legnemesebb", vagyis nem ugyanaz, mint például Noé részegségének meztelensége. Ugyanilyen értelmű Srí Krisna tette, a *gópik* ruháinak eltulajdonítása *(vasztrahárana)*.

A szimbolika többi részét nem nehéz feltárni. A *bálja* állapotában soha nem támad olyan gondolatunk, hogy „fel kell öltöznünk", mert a gyermekiség definíció szerint maga után vonja annak tiszta felismerését, hogy az egyéniség valamennyi, különböző mértékben áttetsző vagy átlátszatlan burka *(kósa)* magában véve csupán valódi Önmagam palástja. Felöltözni annyit jelentene, mint ruhát ruhára ölteni. Ebből következik, hogy annak, aki felismerte a primordiális állapotot, a legtermészetesebb eljárás az összes ruhától történő megszabadulás. Határozottan kijelenthetjük hát, hogy a ruhátlan aszkéta, vagyis a *nánga szannjászin* adekvátan képviseli azt a helyzetet, melyben a szándék az Önvalóval való újraegyesülés.

Ha már bekövetkezett az elszakadás a kezdeti mezítelenség elkülönülésmentességétől, a különböző hagyományos utak roppant változatos fajtákat hoznak létre, amelyek mindegyikében az öltözék szimbolizmusának meghatározott jellege kerül túlsúlyba, és részben háttérbe szorítják a többit. Ez pedig valóban a különbségtétel általános princípiuma bármely adott tradicionális alakzat és egy másik között, melynek révén mindegyikük az igazság „géniuszának" bizonyos arculatait jeleníti meg, a többi számára a kiegészítő jellemzők hangsúlyozását meghagyva.

AZ EMBERI RUHÁZAT TÍPUSAI

Nincs lehetőségünk arra, hogy akár csak a legfontosabb típusok mindegyikével foglalkozzunk, melyekbe az öltözékek sorolhatók. Azonban egyet-kettőt muszáj megemlítenünk. Az elsőt ezek közül, ahogy egy A. K. C-tól kapott levél kifejtette, az ősi és a modern hindú öltözködés legjellegzetesebb alkotórésze testesítette meg: egy egyetlen darabból álló, illesztés nélküli szőttes (a „szabott" stílus, amit például az indiai muszlimok viselnek, már egy másik kategóriába esik). Ennek az egységes lepelnek a formájában, melyet a hindúk viselnek, így a Krisztus által is hordott „varrás nélküli öltözettel" van dolgunk. Emlékezhetünk rá, hogy a keresztrefeszítéskor a katonák, akik Jézust megfosztották öltözékétől, nem akarták varratlan köntösét elszakítani, ezért sorsot vetettek rá. Ami a Megváltót illeti, őt meztelenül szegezték a kereszthez, s egyedül ez volt illő ahhoz a pillanathoz, amikor az Emberfia a kettősség utolsó, még meglévő megjelenésétől is elszakadt, „mintaadó" módon felvállalva az Önvaló eredendő mezítelenségét, Ahhoz visszatérve. A keresztény teológusok gyakran rámutatnak, hogy Krisztus szimbolikus öltözéke a Hagyomány maga, amely egyszerű és „részek nélküli", mint a legfelső *guru*, aki felfedi. „Széthasítani a varrás nélküli öltözéket", a hagyomány szétszakításával egyenértékű (amit természetesen nem szabad összekeverni formai adaptálásával, vagyis a változó feltételeknek való, szigorúan ortodox értelemben történő megfeleltetéssel).

A hagyomány koherens egész, habár sosem „szisztematikus" (mivel a „rendszer" a forma áthatolhatatlan korlátozását jelenti). Ha egyszer elszakadt, a varrás nélküli öltözéket többé nem lehet „megfoltozni" véletlenszerűen kölcsönvett elemek „eretnek" (szó szerint: „tetszőleges") rávarrásával. Mindazok, akik úgy gondolják, hogy a szekularizált nézőponttal történő kiegyezés mentén megmenthetik hagyományukat, jobban tennék, ha hallgatnának Krisztus szavaira: „*Senki sem vet pedig új posztóból foltot az ócska ruhára; mert a mi azt kitoldaná, még elszakít a ruhából és nagyobb szakadás lesz.*"[9]

Említést kell tennünk arról is, amit „kolostori viseletnek" neveznek, s azon az általános tí-

[9] Mt 9,16.

puson alapul, amely valamilyen egyszerű anyag meglehetősen dísztelen külleme, akár szándékoltan rongyokból összeilleszt ve, ahogy az a buddhista hagyományban gyakran előfordul. Ezek az öltözködési formák mindig a szegénység eszméiségének megidézését jelentik, s a *bálja* állapota felé történő törekvést szimbolizálhatják. E kategóriához tartozhat, noha elég távolról, az egyszínű pamut háziszőttes *(khaddar)*, amely Gandhi Indiájában egy bizonyos mozgalom jelképévé vált. A legfontosabb ebben az esetben is a szegénység ideája volt, de meg kell említenünk, hogy néhány támogatója, valószínűleg a nyugatosodás öntudatlan előítéletének hatására, sokszor törekedett arra, hogy kéziszőttesük vonatkozásában tagadjon minden más olyan célt, amely nem tisztán gazdasági jellegű. Céljuk volt, hogy segítsék a sok szegény ember ruházkodását, akiket megfosztottak élethivatásuktól, és akik a modern iparosodás nyomása alatt elképesztő szükségbe süllyedtek. Ez azt eredményezte, hogy a *khaddar* elfogadásának volt ugyan hasznossági célja, ám spirituális jelentősége nem, és viselését a mozgalom lényegében „a templom előtt" (értsd: odakint) hirdette, amely szó szerint a „profán" szó jelentése. Nehéz elhinni azonban, hogy mindössze ez lett volna a mozgalom jámbor alapítójának célkitűzése, mivel mindig is arról a tanításról beszélt, arra hozott példákat, hogy semmiféle cselekedet, még a politikai sem választható el egyetlen pillanatra sem az Istenbe vetett hittől és a szolgálatában leélt élettől. Mindenekelőtt e látásmóddal sikerült kivívnia valamennyi irányzat „haladóinak" gyűlöletét, akik sohasem mulasztották el, hogy (számukra) gyalázkodó jelzőkkel – „középkori", „tradicionalista", „reakciós" – illessék Gandhit.

Marco Pallis (1895–1989)

A fenti két példán kívül csupán néhány általános megjegyzésre kell szorítkoznunk a hagyományos öltözék tárgyalásakor, a típusok igen nagy változatossága miatt, ami a különböző korok során világszerte megmutatkozott. Amennyiben valamit „tradicionálisnak" nevezünk, rögvest összekapcsoljuk azzal az eszmével, amely szükségszerűen mindig magában foglalja az emberfeletti hatás felismerését, ahogyan azt a következő, A. K. C-től vett idézet is mutatja: *„Minden tradicionális művészet a teológiára »redukálható«, vagy más szavakkal, hajlammal bír az igazság befogadására."* Így az öltözék, amit az ember egy tradicionális társadalom tagjaként visel, annak részben tudatos, részben pedig tudattalan jelképe, hogy elfogadja az emberi lét meghatározott szemléletét és elhivatottságát. Mindkettő azzal a princípiummal meglévő kapcsolatban érhető tetten, amelyben okbéli eredetük *(alfa)* és végső céljuk *(ómega)* egybeesik. Elkerülhetetlen, hogy egy ilyen öltözéket *kánon* szabályozzon, a hagyomány folytonosságát, az állandó elemet, a Létet megtestesítve. Egy ilyen kánonon belül viszont van elég mozgástér az egyéni adaptáció számára, megfelelve a létezés változó alkotóelemének, az állandótlanságnak, a létesülésnek.

A törzsi kultúrákban, melyek ezekben a dolgokban a leginkább logikusak, a ruházat és öndíszítés művészete eljutott addig a pontig, ahol az emberi öltözék részletei majdnem pontos szimbolikus megfelelői azoknak a szöveteknek, fejdíszeknek és ékszereknek, amelyek az *upadhi*kat jelölik egy szent képmáson *(pratimá)*.

Továbbá az ilyen ruhát általában metafizikai jelképek borítják, noha viselőik egyáltalán nincsenek mindig tisztában ezek pontos jelentőségével, mindazonáltal nagymértékben tisztelik őket, s kétségkívül egyfajta szellemi táplálékot és erőt *(sakti)* merítenek jelenlétükből. Ezen kívül legalábbis eléggé sokatmondó, hogy a törzsi öltözet gyakran bizonyos mértékű meztelenséggel jár együtt, megjelenésében pedig nagymértékben emlékeztet az istenek és istennők ruházatára, ahogyan azokat az ősi festményeken és szobrokon ábrázolták, olyannyira, hogy – amint azt egy barátom nemrég megállapította – a törzsi élet alakzatai általánosságban a jelenlegi sötét kor *(kali-juga)* előtti periódus maradványait alkotják. Nem meglepő, hogy mind a „keresztény" misszionáriusoknak, mind a modern materializmus apostolainak (e két, látszólag ellentétes mozgatóerő valójában elég sűrűn megtalálható ugyanazon személyben) örülniük kellene, ha sikerül egy együgyű parasztot vagy bennszülöttet rábírniuk arra, hogy elhagyja a hagyományos öltözetében és szokásaiban megnyilvánuló természetes védelmét, hiszen ezután sokkal egyszerűbb elbátortalanítani, s így könnyű áldozata lesz felforgató ösztökélésüknek.

MODERN RUHÁZAT

Az utolsó öltözködéstípus, amelyet szemügyre veszünk még, Európára és Amerikára jellemző, s azzal fenyeget, hogy minden különbség végső megszüntetésével az összes többit elsöpri, legyen az hagyományos, faji vagy szélsőséges esetekben akár egyéni. Ez a „modern ruha" egy meghatározott emberfogalom és annak szükségletei kialakulásával párhuzamosan jött létre, mára pedig mindazok jól felismerhető egyen-ruhájává lett, akik az „egyéniség", a magának elégséges emberiség hitvallására térnek át. Meglehetősen ellentmondásos, hogy az erőszakos nacionalizmus (amely önmagában is az individualizmus egyik leágazása csupán) partizánjai gyakran esküdt ellenségei saját nemzeti viseletüknek, csak azért, mert ez utóbbi néma igenlője a tradicionális értékeknek. Néhány példát már láttunk ennek bemutatására a korábbi fejezetekben, az olvasók pedig könnyen találhatnak további hasonló eseteket, amennyiben hajlandóak körbetekinteni világunkban.

E vonatkozásban érdemes néhány megjegyzést tenni az emberi öltözködés egyik legutóbb előfordult változatáról, a „pártuniformisról", amelyet az utóbbi évtizedek totalitárius államai vezettek be. Emlékezhetünk Mussolini Olaszországának „feketeingeseire" vagy a hitleri Németország „barnaingeseire", akiknek egyenruháját úgy tervezték meg, hogy könyörtelenséget és kíméletlenséget, továbbá egyfajta lármás „bajtársiasságot" sugalljanak a párt iránti hűség jeleként. A más árnyalatú totalitarianizmusban a „proletár eszmeiség" igenlésének vágya az, ami mindenek felett áll. A pártuniformis feltűnő példáját nyújtotta ezen eszmeiség jegyében a kínai kommunista párt tagjai között divatos öltözék, melynek kiszámított köznapisága a zsenialitással határos módon fejezi ki célját: semmi sem mutathatja ki jobban, hogy az emberi egyén a pártgépezet alávetettje, mint a formátlan, tunikaszerű kabát, amelyet állig begombolnak, néha pedig a legiszonyúbb sapkával együtt viselnek, mely arra szolgál, hogy különösen embertelen jellegzetességet kölcsönözzön viselője arcának, bármilyen is legyen máskülönben. Ennek az öltözéktípusnak legérdekesebb jellegzetessége, hogy hatásában a kolostori viselet paródiáját nyújtja. Ahol a monasztikus ruházat egyszerűsége, valamennyi különböző alakjában, azt a célt szolgálja, hogy az egyén önkéntes háttérbe

„(…) az erőszakos nacionalizmus (amely önmagában is az individualizmus egyik leágazása csupán) partizánjai gyakran esküdt ellenségei saját nemzeti viseletüknek, csak azért, mert ez utóbbi néma igenlője a tradicionális értékeknek."

szorítását erősítse a spirituális normával szemben, ott a pártuniformis hasonlóképpen az egyéniség háttérbe szorulására törekszik, ám ellentétes értelemben működve, az istenített kollektív princípium, a „tömegek" irányába, amely a tekintély feltételezett forrása, csakúgy, mint az emberi imádat és szolgálat bevallott tárgya. Ez az ember nélküli emberiség eszmeisége, mert senki nem lehet igazán emberi, aki megpróbálja figyelmen kívül hagyni saját szimbolikus jellegét, az isteni képmás visszatükröződését, amelynek mintájára megalkották, s amely felé egész emberi létezésének jog szerint irányulnia kellene. Nem véletlen az sem, hogy az összes ilyen uniformist nyugati, nem pedig máshonnan származó öltözetből alakították ki.

A fentiek kétségkívül szélsőséges perverziókat képviselnek és rendkívül tanulságosak. Ha viszont a nyugati ruházat köznapibb formáit vesszük szemügyre, okvetlenül fel kell ismernünk, hogy minden más öltözködésformánál inkább profán jelleget kölcsönöztek a maguk számára. Egyre növekvő mértékben igaz ez a középkor második felétől, amikor kezdtek megmutatkozni az eljövendő dolgok első jelei a hagyományhoz még ragaszkodó – vagy legalábbis ragaszkodónak tűnő – világ közepette. Igen sok időnek kellett eltelnie, mielőtt a változások, melyek először nagyobbrészt a „felső tízezerre" s általánosságban a vagyonosabb rétegekre korlátozódtak, képesek lettek volna komolyabb hatást gyakorolni a népesség egészére. Nyugat-Európa jókora részén a paraszti öltözet hagyományos maradt, s az extravagáns jellemzőkkel együtt, melyek a jómódúak divatirányzataira hatni kezdtek, egy bizonyos „arisztokratikus" érzés még az utóbbiaknál is megmaradt, s aláásásához időre volt szükség.

„Néhány ember hajlamos azt hinni, hogy a jellegzetes különbségek elnyomása feltárja az emberiség egységesítő hajlamát, ám ez csupán egy nagy megtévesztés, mivel az igazi egységet összetévesztik paródiájával, az egyformasággal."

Ha feltesszük a kérdést, hogy a modern ruházat mely jellemzői állnak leginkább összhangban az ember és társadalmi rendjének profán felfogásával, a válasz – amely csak tapogatódzásnak tekinthető – a következőket foglalja magában: egyfelől a jellegzetes affektáltság, másfelől a „szabad és könnyed" összekapcsolódása, gyakori és indokolatlan változtatásokkal kiegészülve a „divat" nevében – változás a változás kedvéért. Mindez észrevehető ellentétben áll a tradíció szabályszerű állandóságával, anélkül, hogy megfeledkeznénk a nagy mennyiségű gépi termelés sokféle (sokszorosító) hatásáról, melyek az anyagok úgy megjelenésben, mint belső felépítésében történő természetlenítését végzik. Elkerülhetőek vagy sem, olyan tényezők ezek, amelyek mind árulkodóak. Hasonlóképpen a vegyi festékanyagok is, melyek világszerte elterjedtek már, szerepet játszanak a lealacsonyodás folyamatában, s még ott is, ahol a hagyományos öltözék jórészt túlsúlyban maradt, mint Indiában, használatuk, valamint a fehérítő hatóanyagok nagymértékű használata együttesen sokat tesz azért, hogy a minőséget ellensúlyozza, mely magukban a szabott formákban még megtalálható. A Kelet legnagyobb részére ugyanez érvényes. Az olyan tényezőket sem szabad lebecsülni, mint a korábban csupasz lábfejek szoros cipőkbe zárása, vagy a test természetes tartásának megváltozása a magassarkú lábbelik bevezetésének hatására. Ezek és sok más, bonyolultabb ok azon volt, hogy a nyugati ruházatot hatalmas, negatív értelemben vett lélektani befolyás eszközévé tegye. Emellett az is tény, hogy bármilyen díszítő jelleg is kapjon helyet a modern öltözékeken, soha, még véletlenül sem szimbolikus karakterű, más szóval a díszítés, le-

gyen szó a legjobbról vagy a legrosszabbról, önkényessé, s ezért profánná vált.

A nyugati ruházat járványa

Itt felmerülhet viszont a következő ellenvetés: napjaink nyugati ruházata végeredményben csupán egyenes következménye annak, ami korábban, ha nem is kifejezetten keresztény öltözködési forma, de legalábbis a keresztény Európában megszokott volt, és amelyet ezért bizonyos mértékig hagyományos szempontból azonos értékűnek lehet tekinteni bármely másutt fellelhetővel. Felvethető tehát, miként lehetséges az, hogy a jelenbe történő meghosszabbítása ellentétben áll valamennyi más, ismert típussal, és hogy egyedül napjaink nyugati ruházatának kell hordoznia a hagyományellenes hajlamok bélyegét? Történelmi értelemben e tény vitathatatlan, és nem kell tagadni. Azonban a fenti érvelés érvénytelenítése csupán arra szolgál, hogy még érthetőbbé tegye. Emlékezzünk arra, hogy a tévedés soha nem áll fenn „tiszta" állapotában, és szigorúan logika segítségével nem lehet szembeállítani az igazsággal sem, mivel az utóbbinak nincs ellentéte. A tévedés csak elszegényedést, torzítást vagy az igazság valamely részleges szempontjának paródiáját testesítheti meg, amely utóbbi, azok számára, akik éleslátással bírnak, továbbra is felismerhető lesz, bármilyen deformációt szenved el. *Muszlim* minden tévedés – tévedés volta ellenére is – az összhang három fentebb meghatározott fokozata közül az első szerint, ugyanakkor nem lehet semmilyen saját, elkülönült princípiumra visszavezetni, ama teher alatt, hogy elfogadjuk a világegyetem radikális dualizmusát, egyfajta *diteizmus*t (kettős „teizmust"), egy egymást kölcsönösen határoló, különálló valóságpár létezését. Bármi nevezhető „profánnak", amennyiben princípiumától elválasztva tekintünk rá, ám a dolgok önmagukban alapvetően mindig szentek maradnak.

A ruházat esetében ez magyarázza meg, hogy sok nyugati, noha olyan öltözéket visel, amit a szekularizmus megerősödésével kapcsolhatunk össze, mégis kevésbé ellentmondásosan érintett benne (ami nem jelenti azt, hogy nincs hatással rájuk), mint az ázsiaiak, az afrikaiak vagy akár a kelet-európaiak, akik ugyanazt az öltözéket vették át. Az előbbi, mindvégig hagyományellenes elkorcsosulással bizonyos mértékű alkalmazkodás járt, amely egyfajta immunitást is jelent: a betegség helyi jellegű, míg a második esetben már a járványok valamennyi fertőzőképességével bír. Ezenkívül, mivel – mint láthattuk – minden romlás során fenn kell maradnia néhány pozitív, bármennyire is csökkent értékű alkotóelemnek, azok számára, akikhez ez az öltözködésforma jogosan tartozik, lehetőség nyílik, hogy bármely, benne esetlegesen megtalálható minőségi tényező számára hasznosíthassák, ha kívánják. Ámde ennek fordítottja is ugyanilyen mértékben lehetséges, ahogyan mind egy mesterkélten divatos személy, mind selejtes ellenpárja, a mesterkélten ápolatlan bizonyítja. A keleti utánzó helyzete azonban meglehetősen más, mivel az ő számára a nyugati öltözetre váltás könnyen maga után vonhat egy totális ellentmondást valamennyi saját mentális és testi szokásával, ami a személyiség hirtelen, erőszakos széthasadását eredményezheti, ítélőképességének teljes összezavarodásával, a szó köznapibb értelmében vett ízlésének legteljesebb elveszítésével együtt. Az ilyen esetek túlságosan is gyakoriak.

Egység a különbözőségben

Néhány ember hajlamos azt hinni, hogy a jellegzetes különbségek elnyomása feltárja az emberiség egységesítő hajlamát, ám ez csupán egy nagy megtévesztés, mivel az igazi egységet összetévesztik paródiájával, az egyformasággal. Minden egyén számára a *szvabháva*ban rejlő le-

hetőségek teljességének felismerése jelöli teljesítésének határait, amelyen túl semmi továbbira nem vágyakozhat. Két ilyetén létező között, akik teljesen önmaguk, nem állhat fenn a versengés szikrája sem, mivel egyikük sem ajánlhat semmit a másik számára, amivel az már nem rendelkezik, míg egyéniség feletti szinten az alapvető Igazságban – a középponti fókusz, ahová valamennyi út összefut – való közös elmélyültségük annak az egységnek a biztosítéka, amit semmi sem zavarhat meg. Ezért mondhatjuk azt is, hogy *a legnagyobb fokú különbözés a legkedvezőbb állapot az egység, az emberi harmónia számára*. Roppant mélyreható következtetés ez, amelyet a modern időkben először René Guénon mondott ki, s amelyet sokan nehezen tudnak elfogadni, éppen azért, mert keverik az egység fogalmát az egyformaságéval. A különbözőség e békéjével szemben, ha két létező bármikor is az egyformaság gőzhengerének van kitéve, nem csupán mindkettőjük számára csalódást keltők lesznek az olyan elemek, amelyeket normális esetben a saját, személyes megvalósításuk is magában foglalhatna, hanem emellett olyan helyzetbe is kerülnek, ahol ugyanazon a mesterségesen korlátozott területen kényszerülnek versengeni egymással. Mindez csak a szembenállás növekedését eredményezheti – minél magasabb fokú az egyformaság, annál elkerülhetetlenebbek a belőle fakadó konfliktusok. Olyan igazság ez, amelyet az emberi tevékenység valamennyi területén látni, mely alól a politika sem kivétel.

Öltözék és spiritualitás

Elegendő dolog hangzott már el ahhoz, hogy olvasónk tisztán lássa az általános princípiumot, amelynek bemutatását elhatároztuk. Amennyiben a ruházat témáját választottuk, ez azért történt, mert a legegyszerűbben ennek segítségével nyújthattunk ilyen kifejtést. Ugyanígy lehetséges lenne valamilyen más, a tevékeny élethez *(karma-márga)* tartozó tényező kiválasztása, amilyen például az emberi otthonok bútorzata, a zene és a hangszerek, vagy a viselkedés művészete. Ezek mindegyikét a *szvadharma* ugyanazon törvénye irányítja, s az érvelés megfelelő átvitele csupán annak megvalósításán múlik, hogy az adott esethez illő legyen.

A hagyományos öltözékektől és szokásoktól való széleskörű elpártolás mögött kétségtelenül a spiritualitás mélyreható elvesztése rejtőzik, amely a felszínen a személyes méltóság és ítélőképesség csökkenésében mutatkozik meg, mely az egykor erős és nemes személyiségek jellemzőjeként mindenütt felismerhető. Ahogyan láthattuk, Keleten e hajlandóság kéz a kézben jár azzal, amit Henry James *„az európai civilizáció babonás felértékeléseként”* jellemzett, és ami a „nemzeti kultúra” új keletű elgondolásának csupán szavakban megnyilvánuló hirdetése ellenére távol van attól, hogy kimerüljön. Ezt még inkább bizonyítja a tény, hogy az utánzás ritkán torpan meg azoknál a dolgoknál, amelyek elengedhetetlenek a túléléshez a modern világban, hanem kész kiterjeszteni magát azokra is, melyekről a legkevésbé sem állíthatjuk, hogy a feltétlen szükség közvetlen kényszere alá tartoznak. A döntő ok ezért a lehengerlő lélektani ösztönzésben kereshető, abban az ösztönzésben, hogy a létezés olyan lehetőségeit tapasztaljuk meg, amelyeket mindezidáig a hagyomány meggátolt, olyan lehetőségeket, amelyeket csak az isteni dolgokról és Istenről magáról történő megfeledkezés érlelt be. Mivel a hagyományos öltözék az előbbiekre emlékeztetett, meg kellett szabadulni tőle. A modern civilizáció, mint a fenti lehetőségek megvalósításának terepe, viszont támogatandó volt. Természetesen, amikor egyedi esetekről esik szó, mindenféle következetlenség és in-

gadozás nyilvánvalóvá válik. A múlt öröksége nem olyasvalami, amit puszta kívánságra el lehetne törölni. A téma kifejtésében mindössze annyit tehetünk, hogy nagyvonalakban kezeljük, és minden adott eset számára lehetőséget nyújtunk arra, hogy tisztázza magát.

Hogy némiképp vidámabb hangot üssünk meg ebben a máskülönben igen elkeserítő történetben, érdemes megemlíteni, hogy az indiai nők, csupán kevés kivétellel, hazájukban és külföldön továbbra is viselik a *szárít*, a női öltözék legkecsesebb változatát. Nemes példájuk egészen meglepő égtájakon is elterjedt. Sok Londonba látogató afrikai nő indiai *szárít* viselve érkezik, amelynek színeit és kialakítását azonban az afrikai hagyományból vették. Egy idegen tradicionális modell átvétele az éppen létrejövő nacionalizmus hívei által a mindenütt jelenlévő nyugati öltözék helyett mostanáig példa nélkül álló volt. A maga módján ez egy kicsi és bátorító jelzés, melyre a gyarmatosítás valamennyi korábbi alanyának fel kellene figyelnie. Valóban, néha hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy ezek a nyugat-afrikaiak az ilyen dolgokban sokkal tudatosabb belátásra hajlamosak, mint sok más kontinensen élő kortársuk, e benyomást pedig csak tovább erősíti a nigériai muszlim látogatók mindkét nembéli, méltóságteljes alkata, ahogy Európa utcáin sétálnak, pompás nemzeti viseletükben. Remélhetőleg ez az Afrikából származó példa sok követőre talál.

Zárásként megismételhetjük a valamennyi ehhez hasonló dolgot irányító princípiumot: szülőföldünk viselete – vagy lényegében e rendnek bármely szabályszerű „támasztéka" – a férfiak és nők spirituális állapotának kiegészítő tényezője, s ez mindazon társításoknak köszönhető, amelyeket hordozhat, egy magasabb szinten pedig szimbolizmusának, melyet különböző módokon fejezhet ki. A modern nyugati viselet átvétele gyakran a hagyománytól történő elszakadás legelső lépése. A költői igazságszolgáltatás megnyilvánulása lenne, ha ennek elutasítása jelölné az első lépést a hagyományhoz vezető visszatérés ösvényén. Túlságosan nagy reményeket persze nem táplálhatunk ez irányban, mégis, a lehetőséget érdemes megemlíteni. Egy ilyen tett magában véve elég kevésnek tűnhet, mert a ruha kétségkívül nem az ember. Mindazonáltal, ha igaz is, hogy „nem a ruha teszi az embert", azt is nyíltan megvallhatjuk, hogy a leghatékonyabb befolyás megtestesítője – létrehozásában vagy tönkretételében.

Ford. Németh Bálint

„Egy emberi lény számára a ruhaválasztás, a részére ténylegesen hozzáférhető források határain belül, különösen három dolog tekintetében jelentős: először is megmutatja, mit tekint összeegyeztethetőnek az adott személy a normális emberi állapottal, az emberi méltósággal. Másodszor jelzi azt is, hogy milyennek szereti elképzelni magát, s miféle jellemzőket kíván megnyilvánítani. Harmadszor választását befolyásolni fogja az a vélemény, amit szeretne, hogy felebarátai kialakítsanak róla. E társadalmi megfontolás és az önmegbecsülés tényezői oly szorosan összefüggnek, hogy folyamatos kölcsönhatásban állnak egymással."